

Секція філологічних наук
ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В РОМАНІ ГАЛИНИ ПЕТРОСАНЯК
«МАТРИГАН»

Пена Любов Іванівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови

У творчому доробку сучасної української письменниці, перекладачки, літературознавиці Г.Петросаняк – поетичні збірки «Парк на схилі», «Світло окраїн», «Спокуса говорити», «Політ на повітряній кулі», «Екзофонія»; книжка оповідань «Не заважай мені рятувати світ», роман «Вілла Анемона», збірка есеїв «Наш сусід Альберт Гофман»; переклади «Сонети до Орфея» Райнера Марії Рільке, автобіографічного роману Александра Гранаха «Ось іде людина», автобіографії Соми Моргенштерна «В інші часи. Юні літа у Східній Галичині», оповідань Ганса Коха, роману Андре Камінського «Наступного року в Єрусалимі», роману Лео Перуца «Уночі під кам'яним мостом» та ін.

2024 р. побачив світ її роман «Матриган», у якому зображено події сьогодення, тісно переплетені з минущиною. Утікаючи від війни в Україні, Меланія разом із сином-підлітком опинилася в Німеччині, де випадково натрапила на слід, що змусив її «з'ясувати таємничі деталі життя попередніх поколінь своєї родини, адже вісімдесят років тому Німеччина вже була місцем, де не з власної волі опинилися мільйони молодих українців і українок» [1, с. 4]. На чужині Меланія пірнає в порівняно недалеке минуле Гуцульщини, звідки походила її мама й де розквітнув поетично-пісенний таланти її бабусі.

Оскільки у творі змальовано життя Гуцульщини, то текст містить різнорівневі діалектні особливості її рідної гуцульської говірки: авторка народилася в с. Черемошна Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Хоча, як зазначила сама письменниця, «діалект використовувала несистемно, лише для маркування і колориту, бо хотіла, щоб читачі з інших регіонів не «шпорталися» об незрозумілі слова».

Найчисленніше репрезентовані різночастиномовні лексичні діалектизми. Серед територіально маркованих іменників виділяємо велику групу назв осіб:

тета «тітка (сестра батька або матері)», *лайдак* «зневажл. ледар», *дідо* «1. те саме, що дід; 2. старий чоловік», *неня* «пестл. мати», *дедя* «батько», *дівка* «1. дівчина; 2. донька», *вуйко* «1. брат матері або батька; 2. незнайомий старший чоловік», *вуйна* «1. дружина брата матері або батька; 2. старша жінка взагалі», *сарака* «бідолаха», *газди* «тільки множ. газда і газдиня; господарі», *княгиня* «молода (на весіллі)», *любаска* «коханка», *молодек* «юнак, парубок», *стариня* «1. батько з матір'ю; 2. люди похилого віку», *хлоп* «1. селянин; 2. чоловік».

Номінації природних географічних об'єктів у тексті роману представлено такими діалектними лексемами: *плай* «гірська стежка; дорога в горах», *полонина* «високогірне пасовище», *поточина* «потічок, струмок», *царинка* «1. сіножать; пасовище; 2. обгороджений шматок поля або сіножаті; 3. невелика галявина в лісі», *моріг*, *моріжок* «молода зелена трава, мурава», *скрут* «поворот».

Велика кількість діалектизмів використана для змалювання сільської виробничої діяльності горян: *бутин* «1. лісорозробка, лісові роботи; 2. лісова ділянка, призначена на зруб», *бердо* «частина ткацького верстата», *денька* «робочий день; щоденна праця», *поліг* «покіс, скошена трава», *острива* «кусок сукуватого дерева (перев. ялини), на якому сушать сіно, снопи», *оборіг* «повітка на чотирьох стовпах для сіна, збіжжя, соломи», *грунт* «поле, земельний наділ», *кішня* «косіння та збирання трави, косовиця», *линва* «1. міцна мотузка або ланцюг, яким прив'язують рубель на возі; 2. налигач», *гушка* «моток ниток», *фіра* «віз, підвода».

Авторка послуговується діалектними номінаціями одягу, головних уборів та прикрас: *кресаня* «чоловічий фетровий капелюх із прикрасами», *вуставка* «вишита смуга, вставлена на плечах або рукавах жіночої сорочки», *заплітки* «кісник з кольорових вовняних ниток», *запаска* «жіночий поясний одяг з двох полотнищ (тканий з вовняної пряжі)», *сардак* «верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками», *латина* «хустина», *лудиння* «одяг, вбрання», *лелітки* «круглі блискучі бляшечки з діркою посередині, якими прикрашають орнамент на одязі, головних

уборах», *попружка* «1. те саме, що крайка; 2. стрічка для повивання немовляти», *чільце* «весільний головний убір молодої».

З огляду на тематику, у романі, крім діалектної лексики із «флористичним» значенням (*матриган* «белладона»), що стала його назвою, використані й інші говіркові найменування рослин: *афини* «чорниці», *лен* «льон», *нatina* «лобода», *невісточка* «королиця», *трепета* «осика», *хобза* «бузина трав'яниста». Напр.: *Бо матриган не лише зцілює, він здатен убити... «Ті, що століттями копають і підносять матриган нам, українцям, роблять це явно не з добрими намірами, – думала Меланія. – Наша правда – теж матриган...»* [1, с. 227] та ін.

Колорит буття горян передають діалектизми зі значенням продуктів харчування: *барабуля* «картопля», *бринза* «спеціально приготовлений для зберігання посолений сир», *бужениці* «копчене м'ясо», *сушениці* «сухофрукти», *фасулі* «квасоля», *гусянка* «спеціально заквашене густе кип'ячене молоко», *кулеша* «густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді».

Репрезентовано й назви будівель та їхніх частин: *колиба* «житло лісорубів, пастухів», *спіжарка* «приміщення для зберігання зерна, комора», *данцовня* «підготовлене для танців місце (напр., на весіллі)», *склеп* «крамниця, магазин», *хороми* «тільки множ. сіни».

В аналізованому тексті авторка послуговується й діалектними назвами обрядодій: *грушка* «ігри при небіжчикові (перев. молоді)», *посижіння* «сидіння при небіжчикові вночі».

Діалектними лексемами маніфестовані номінації речей хатнього вжитку: *люстро* «дзеркало», *каламар* «1. чорнильниця; 2. посудина з розчиненим у воді вугіллям, яким вибивають на дошках і брусах прямі лінії», *тайстра* «полотняна або вовняна торба, яку носять через плече (перев. для харчів)», *бисаги* «дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече», *коновка* «1. дерев'яна посудина з одним вухом для води; 2. частина олійниці», *маглівниця* «пристрій для качання білизни, качалка», *клябука* «палиця із загнутою ручкою».

У романі вжито і гуцулізми інших лексико-семантичних груп: *дощівка* «дощова вода», *тифус* «тиф», *ватра* «вогнище, вогонь», *когут* «півень»

кавальчик «кусень, шматок», *пригістне* «гостинець», *ріща* «хмиз», *ровер* «велосипед», *фана* «прапор; корогва», *віно* «придане», *покай* «1. чудо, диво; 2. страхіття», *щезник* «евф. чорт, нечиста сила».

Меншою кількістю репрезентовано діалектні прикметники: *файний* «гарний», *старовіцький* «старосвітський, стародавній», *наглий* «раптовий, несподіваний».

Колорит місцевого буття передано численними діалектними дієсловами різної семантики: *видіти* «бачити», *газдувати* «господарювати», *здібати* «зустріти», *жорнати* «молоти на жорнах», *ймити* «спіймати», *перепудитися*, *напудитися* «налякатися», *старати* «дбати, роздобувати», *фірманувати* «правити кіньми; бути візником, фурманити», *шкородити* «боронувати», *тямити* «пам'ятати», *столювати* «годувати; приймати, гостити».

Органічною складовою аналізованого твору є діалектизми-прислівники: *гезде* «тут», *банно* «сумно», *файно* «гарно; добре».

Діалектні службові частини мови репрезентовані часто вживаною часткою *най* «хай, нехай»: *Піду за того, кого люблю, **най** він буде багатий чи бідний* [1, с. 82]; ***Най** би там у себе порядкували* [1, с. 86].

У романі іноді наведено авторське пояснення деяких діалектних слів. Зокрема, вустами головної героїні Меланії письменниця пояснює значення спільнокореневих лексем *бухня*, *бухнище*: «бухнище – це від слова «бухня», що означає стара хата. Так на Гуцульщині називається місце, де ще недавно було обійстя, господарі якого перебралися в інше місце або повмирали» [1, с. 175-176]. Натрапляємо в тексті також на тлумачення семантики діалектизмів *хобза* та *острива*: «А головне, казала бабуса Паюта, повстромляти у піддашшя хобзу – трав'янисту чорну бузину, що пахне їдко, неприємно й нібито відганяє злих духів» [1, с. 177]; «Обертали поліг, за сонячної погоди він висихав за день, й увечері ми вже громадили сіно, складали його в копиці й звозили до остриви – міцного кола висотою щонайменше чотири метри» [1, с. 186].

Загалом, художнє мовлення Галини Петросаняк образне, багате, барвисте. Письменниця ретельно ставиться до роботи зі словом, дбайливо відшліфовуючи

свій авторський стиль. Роман «Матриган» – чи не перший текст, у якому мисткиня для забезпечення художньої переконливості й етнографічної достовірності відтворення гуцульського колориту, гуцульської мовної картини світу вдалася до використання різнорівневих особливостей рідної говірки. Лексичні діалектизми простежуємо і в мовленні персонажів, і в авторському мовленні.

Список використаних джерел:

1. Петросаняк Г. Матриган: роман. Чернівці : Книги – ХХІ, 2024. 240 с.

Надруковано: Пена Л.І. Лексичні діалектизми в романі Галини Петросаняк «Матриган». *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2024 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, 24–28 березня 2025 р., м. Івано-Франківськ. Електронне видання. Івано-Франківськ, 2025. С. 128-130.